

Mándy Stefánia
Egy halott álmaiból

„Mi az a múlt, ami e pillanatban mögöttünk – és előttünk áll? Mint minden múlt, sokfelé ágazó – és szédítő mélyre ereszti gyökereit. mint nem minden múlt. De mégis van egy olyan szó, amely ezt a szertebomló szélességet és centrumig törő mélységet borzalmas egységbe sűrítette és így egymaga kifejezheti: Auschwitz. Jelképül használjuk ezt a nevet, mindazoknak a szörnyű távlatoknak ábrázolására, melyeket közelmúltunk kozmikus repedése megnyitott? Bűn volna ez a konkrétum szentsége ellen: történelem-káromlás. Auschwitz annyira a legfontosabb tény – sokkal több mint tény tények csomópontja – hogy maga szorul szimbólumokra. És éppen ezért nincs sürgősebb feladata, mint Auschwitzot megmérni: a mérés szolgáltatja a szimbólumokat, amelyeknek nyelvén Auschwitz megszólalhat. Amíg néma, tovább pusztít.”

Tábor Béla, 1945.

Láttam a kertet, hol szobrok alszanak
eleven temetőben,
jéggé fagynak a tompa jajszavak
s gleccserré nőnek a néma időben
Láttam a kertet, hol sárga folyondár
izzik az éjbe,
ahol az ember imát se mond már,
csak omlik és bomlik és süpped a mélybe
Láttam a kertet, hol halálfák nőnek,
macskák nagy szárnyal
suhognak jóéjt a messzemenőnek
s rátörnek a szívre sok gonosz árnyal
E kertben a némák üvöltve vitába
szállnak az éjjel
békákat dobnak a halszagú sárba
s tapsolva, nevetve tapossák széjjel
E kertben már nyugtot a holtak se remélnek
csak várnak, sírnak –
nagy lila sások közt bolyongva élnek
s örökké óhajtják álmát a sírnak
E kertben ha elmész, mondd meg anyádnak,
vissza ne várjon,
én láttam a kertet, kertjét a halálnak –
Megszűnt-e a kert, ha nem szűnik az álom?

A valóság

Ezerkilencszáznegyvennégy márciusában, egy fulasztó kora tavaszi éjszakán álmodtam azt a rövid álmot, amellyel ez az emlékezés elkezdődik. A freudi álmofejtés minden nyomozás és fáradság nélkül első pillanatra kiolvashatja belőle a vágyálomnak és a szorongásos álmoknak azt a sajátos keverékét, amely a nagy és végleges elhatározások mezsgyéjén tévelygő embert annyira jellemzi.

Ezen az éjszakán, mint egy felszakadt liszteszákából pergett ki kezeim közül a gyerekkor. Egy immár ötödik éve vérében forgó világ élői és holtjai szegezték nekem kérdő tekintetüket. Védekezőn kaptam magam elé a kezeimet. Üres kezem nem tudott felmutatni semmit. Megfakult vágyak, elhullott terek, félig írt versek szomorú tanúsága nyomta a lelkemet. Égő szemem lecsukódott. És akkor láttam, hogy már úgyis mindegy, már nem múlik rajtam semmi. Megláttam valamit abból, ami következett.

Verejtékezve ébredtem, vad halálfélelem szorította a torkomat. Meggyújtottam a villanyt. Hajnali három óra volt. Mezítláb, remegve tollért futottam és szó szerint leírtam az álmomat.

Néhány nappal ezután mindnyájan, kicsik és nagyok, ó- és újhitűek, élők és halálra szántak áldozatul estünk egy soha nem látott, országos sáskahadjáratnak.

Az álom

A háború kilencedik évében történt. Már nem bírtam tovább a fuldoklást. Eljött a pillanat, nem volt menekvés többé. Elmentem a központba, ahol beírtak az önkéntesek közé. Még volt huszonnégy óráam az életben.

Haldokló nyár volt, végső forróság. Kisétáltam a partra, és elnyújtóztam a fűvön. Szemben velem egy szabadságos katona aludt. Ott hevertem csukott szemmel, és búcsúztam attól, aki voltam, és aki lehettem volna. Tudtam: ami elkezdődik, már nem én vagyok – de valamilyen formában meg kellett váltanom magamat.

Gondolataim mélyén kavargtam, amikor hirtelen valami felrántotta a pilláimat. Az öböl egyik égnek meredő szikláján egy férfi ült. Tiszt volt, magas rangú. Az arcában nem volt semmi emberi. Előtte valaki állt, valaki, akinek a feje és a felső-

teste emberé, altestében azonban bárányhoz hasonlított. Két karja helyett is lábai voltak. A fején szürke rohamsisak

A tiszt köpenyébe burkolózva állt ott, és arctalan arcának egyetlen rándulásával vízbe kényszerítette a másikat. Azután néma, parancsoló mozdulatokkal irányította annak taglejtéseit. A bárányember egy idő után felbukkant a vízből, és ég felé nyújtotta két mellső lábát. Majd egész testével kinyúlt, alsó lábait felhúzta, és kiemelkedett a folyóból. Az egész mozdulatsort gépies pontossággal végezte. És mikor végre kinn volt, kezdődött előlről az egész. Elmerült, kinyúlt, felemelkedett. Elmerült, kinyúlt, felemelkedett. A arcát nem láthattam. Talán neki sem volt arca.

Ez így tartott végtelen sokáig. A hangtalan színjátékot csak egyetlen mozzanat tette időről időre változatossá, amikor a tiszt rányomta tenyerét a rohamsisakra, és a bárányember hosszú percekig vergődött a víz alatt. Kínzója az utolsó pillanatban mindig eleresztette a sisakot.

Lassan forogni kezdett körülöttem a világ. A parti sziklák vad himbálódzásba kezdtek, és ég felé szöktek a távoli hegyek. A természet lejtette pokoli tancát.

Felordítottam. A szabadságos katona felpattant fektéből.

– Inkább meghalok.

És ez a katona, ez a rabszolga most úrrá lett fölötte.

– Gondold meg jól – mondta kegyetlenül, és az arcomba meredt. – Ez már nem szó többé, visszavonhatatlan. – És a puská felemelkedett a kezében.

– Tűz! – hallatszott még egy ordítás. És sötét-ség borult a földre.

És amit álmomban álmodtam

Emberi agy nem gondolhat ki olyan sötétet, amelyen a holtak álmai. Itt fekszem elnyúlt, hűlő tagokkal, és soha nem sejtett rémképek kínoznak. Alig ocsúdom fel az egyikből, már rám tör a másik, és fojtogat.

Azt hittem, megment az az óhajtott, forrón várt golyó. Pedig a rés, amit a szívemen ütött, csak kaput nyitott egy még nagyobb és most már időtlen szenvedésnek. Élők, ne irigyeljétek meg a holtak hazug nyugalját.

Karikára tágult, fagyott szemembe szörnyű arcok merednek. Két vad kéz megragad, dermedt tagokkal talpra állok. A szorítás lazul, enged a me-revgörccs, el kell indulnom, ki tudja, hová? De van-e nagyobb hatalom, mint az ostoba ígézet? Csak akit bővöltek már álmában támadt titkos erők, az tudja megérteni, miért indultam el akkor az ismeretlen úton, végeláthatatlan, ismeretlen gyötrelmek felé.

Eleinte könnyen lépkedtem, mint az angyalok. Később repülni kezdtem, majd lassan-lassan elnehezültek a tagjaim, szárnyaim is mind súlyosabbak lettek, és valami óriási teher nyomorgatta a lapockámat. Hátra nem nézhettem. De jól láttam, hogy két oldalt az úton hatalmas embertömegek bámulják csodálatos utamat. A fák szégyenkezve elfordultak, és valamelyik szűk sikátor sarkán láttam egy bárányt sírni.

Akkor már ruha nem volt rajtam. A céltalanná vált emberi formák utolsó maradványai is lefoszlottak vállamról. Így szabadabb volt a mozgás, könnyebb volt az út. Számat sós ízek ingerelték, a verejték csorgott megfeszült arcomon. Odanyúltam, hogy letöröljem, vörösek lettek a kezeim.

Utam éjsztét, mély rengetegen vezetett keresztül. Később nagy pálmamancsok csaptak meg minden oldalról. Hátamon ott maradt öt ujjuk vastag nyoma. Emberi vállakból nőttek ki ezek a vasok indakarok. Lesütöttem a szememet.

Még most sem hiszem, amit akkor láttam. De szemem hiába kerülgette ezt az embertelen vadvilágot, mert addigra már a mocsárhoz értem. Lehorgadt fejem előtt lenn vöröslött és bűzlött a víz.

Nem volt segítség. Menni kellett tovább, végtelen vizeken, úttalan utakon. Tengermély tavakon, égmagas hegyeken vánszorogtam, siklottam, úsztam, lebegtem át. Én magam sem értettem és most sem értem, honnan vesz ennyi erőt egy halott? Bevallom, minél tovább tartott az iszonyú, kényszerű bolyongás, annál jobban bírtam a mind esztelenebb iramot. Nem láttam üldözőim arcát, és ma sem tudnék számot adni róla, volt-e egyáltalán emberi arcuk.

Amikor kissé felocsúdtam, és újra körül mertem nézni, már nem voltam egyedül. Lábam földbe gyökeredezett a csodálkozástól.

Eleven temetőbe értem. Ez ősbirodalom kellős közepén, a vöröses vízben, a sárga sárban görnyedt, kuporgó alakok guggoltak, heverték szeszélyes összevisszaságban. Ólmos eső zuhogott me-rev tagjaikra, és innen-onnan tompa nyöszörgés

hallatszott. Aztán hirtelen agyamba vágott egy éles sikoltás.

Végig lúdbőrzött rajtam a rémület. Majd valami különös, öngyilkos megnyugvás szállt a szívemre: a pokolban vagyok, de nem vagyok egyedül.

Óvatosan leereszkedtem két bűzös pocsolya közé egy kőre, és ott ültem szürkületig. Álom nem jött szememre. Hajnal felé lábra álltam, és elindultam, hogy szétnézzek eleven kísérteteim birodalmában. Nem volt könnyű ez a korai séta. Dagadt lábam tövig süppedt a sárba, és minden lépésnél elhatároztam, hogy visszafordulok. De hajtott az égető kíváncsiság: hol vagyok? A reménytelenség legszélő határán sem tudtam megállni; értelmet kerestem az értelmetlenségben, társakat hajsoltam a társtalanságban.

Óriási erőfeszítésemben egy ismerős hang állított meg. Hátrafordultam. Szemben találtam magam az első emberrel, aki végre felbukkant itt élő barátaim közül. Meg akartam rázni a feltámadt halott kezét.

De a kezek élettelenül csüngtek alá. Ránéztem. Arcán az emberi mosolynak torz, eszelős reliefje vi-gyorgott.

– Minek örülsz? – kérdezte rekedten. – Én nem élek, és te sem élsz. Nincs feltámadás. Ez a végállomás. – Majd fölkapta sovány fejét: – A dantei poklok minden kínzása szerény kísérlet ahhoz képest, amit itt nekünk, nyomorult, öröklétre szánt holtaknak kieszeltek.

És ezzel eltűnt a feneketlen sártengerben. Tovább vonszolódtam. Emberségükből régen kivetkőzött, csonttá fogyott és bőrré aszott sorstársak milliói hemzsegték a földön. Rángó csecsemők, fogatlan vének és elnyűtt, faarcú fiatal páriák rejtőztek a rothadt ételmaradékok, az emberi piszok förtelmes szemétdombjai között.

Végül, hosszú vándorlás után az eleven temető szélére értem. Itt alig-alig felismerhető emberi roncsok feküdtek égett, fekete téglákon, szinte eszméletlenül. Egy fehér fátyolos nő imbolygott ide-oda közöttük. Ez volt a kórház.

A nő karját tartotta elélem. Felismertem rajta élet és halál nemzetközi jelképét, a vörös keresztet. Ré-mült szemmel az orvost kerestem.

– Itt nincs szükség orvosra – mondta tompán. – A betegetek halálra éhezettjük.

Rámeredtem.

– Hogy megmentjük őket a következőktől.

Ebből tudtam meg, hogy itt még nincsen vége.

• • •

Másnap megindult velem az emberáradat. A fekvők talpra álltak, anyák karjukra vették gyermekeiket, a vének egymásba kapaszkodtak, és végeláthatatlan, kígyózó sorban megindultak egy különös alakú, képtelenül hosszú koporsó felé. Sodorak magukkal, pedig nem akartam menni. Nem tudom már, de az volt a érzésem, hogy ők sem akarják. Holott ez a végtisztesség, ez kijárt nekünk; a holtakat be kell fektetni a koporsóba. Amikor az utolsó is elhelyezkedett, egyetlen kattintással ránk zárták a fedelét. Halálomban most éreztem először fogolynak magam.

Ebben a kerekas koporsóban utaztunk sok-sok napon és éjjelen át. A napszakok váltakozását nem láthattuk, de tudom, hogy harmincszor ürítették ki a vödört, amin útközben ültünk. A harmincegyedik napon az odáig néma utazók sikoltozni kezdtek. Vízért sírtak, könyörögtek, és ha erőtlen hangjuk kiszűrődött néha, egy láthatatlan nyílason valami förtelmes, fekete folyadék csurgott a koporsóba. Lassan mindenki elhallgatott...

Ezen az estén kerekas kínzókamránk egy hatalmas zökkenéssel megállott. Ekkor még egy árnyalattal sötétebb lett körülöttem az amúgy is vakfekete világ, és valami alattomos, sístergő hang ütötte meg a fületem.

– Gáz! – suttogta elfulladva mellettem valaki. Görcsbe fagyott ujjak fonódtak lüktető csuklómra. Dermendezve vártam, mi következik. Íme, egy halott, aki megijed a haláltól. Nem tudom, hogyan történt, de elfelejtettem, hogy én már nem halhatok meg.

Sokáig nem történt semmi.

Azután kattant a zár, koporsónk fedelét fölemelték. Amit ekkor láttam, első pillanatban szíven ütött. A vágánytól jobbra-balra véget nem érő szöges drótkerítés húzódott a semmibe. Mögötte ványadt rongyokba bújt szigetlakók ácsorogtak, és mutogattak érthetetlen, vad jeleket. Kócos, rövid hajuk szürkéllett a vastagon rárakódott portól, és kurta, makogó, rekedtes hangjuk sértette a fületem. Valahol távol tenger morajlott. Parttalan víz ölelte körül ezt a leszakadt földdarabot, és zárta el mindentől, ami emberi.

Az egész vidékre valami iszonyú, fojtogató, füstös rabszag nehezedett. Megértettem. Az eleven temetők hatalmas középpontjába érkeztem, ahol összegyűlnek a világ sírkertjeinek eltűnt lakói; itt

szenvedik örökös büntetésüket. Bebörtönöznék az ártatlan holtakat drótos villamosketrecekbe, és itt várattatni velük az utolsó ítélet sohanapját – ezt eszelte ki számukra az ördögi hatalom.

Hirtelen valami csodálatos nyugalom áradt el bennem. Rabvilág ez, de világ ez is, gondoltam magamban. Lakói elfajult, korcs emberek, de emberek ők is, majd megtanulom különös nyelvüket. – És egyetlen ruganyos ugrással kinn voltam a koporsóból.

Ekkor már késő este volt. Körülnéztem, és hirtelen újra belém nyilallt a rémület. Szerte a szigetet elborította a mindent elemészto sűrű sötétség, de valahol a távolban, az utak végén egyetlen hatalmas máglya égett.

A menet lassan megindult abba az irányba. Ahogy közeledtünk az óriási lángkéve felé, a csontos arcokat befutotta a vörös fény. Többet nem mertem társaim szemébe nézni. Mintegy álomban meneteltünk órákon, talán napokon át. Erre nem emlékszem. csak azt tudom, hogy amikor újra felfogtam, láttam, tapintottam a valóságot, már sokan nem voltak velünk.

Egy szűk kis pincében álltunk, szorosan egymáshoz préselve, végtelen sokáig. A testemet ekkor már egyáltalán nem éreztem, és hajlandó lettem volna azt hinni, hogy üdvözültem. Valószínűleg annyi történt csupán, hogy elszibbadtak és mély dermedtségbe fagytak megkínzott tagjaim. Később valami éles fájdalom hasított belém. Bal szomszédom alighanem nagyon megéhezett, és a fülemben harapott. Azóta hiányzik a bal fülem.

Nemsokára úgy éreztem, hogy emelkedik velem a szűk pince, az egész egybepréselt fuldokló tömeg. Mindenki a kijárat felé tolongott – de nem volt kijárat. Voltak, akik tíz körmükkel a falat kaparták, és ki tudja, hogyan, csúsztak, másztak, kapaszkodtak fölfelé a csupasz, verejtékező falon. Akkor már nem volt egy köbcéntiméternyi levegő ebben a vaksötét sírboltban. Egymás kilehelt bűzét kapkodtuk kidülledt szemgolyókkal.

Amikor az ajtó kinyílt, eszméletlenül dőltek ki társaim. Lám, így kell elbánni az önfejtő holtakkal. Alig néhányan maradtunk. Minket betereltek egy üres jéghideg hodályba, és itt le kellett magunkról dobálni mindazt, amit még a mocsárvilág didergő éjszakáin magunkra aggattunk. Mielőtt kiléptünk volna a szabadba, leöntöttek forró vízzel, és letépték fejünkről földi létünk szegény maradék díszét is, arcunkba hulló, csapzott hajzatunkat. Így, ko-

pasz fejjel, anyaszült meztelenül, elcsigázott testünkön a forró víz ejtette égő sebekkel léptünk ki az örök életre ítélt holtak fagyos, boldogtalan Szigetére.

Az eddig néma vagy rekedten makogó, riadt lények nekünk estek. Faggattak, szimatoltak, tapogattak. Elváltozott hangjukból itt-ott kicsendült valami értelmes emberi szó. Híreket akartak volna hallani ama távoli világról, amely már mögöttem is örökre elsüllyedni látszott. Mit mondhattam volna? Tettem, mintha nem érteném idegen nyelvüket, amely akkor már az enyém is volt. Az érkezés első óráiban elszakadtak múltba vezető emlékfonalaim, és pár nap múlva már nem is tudtam, hogy más is voltam valaha, mint e holtak szigetének elvadult, néma lakója. Tulajdonképpen ekkor érkeztem meg földöntúli álmaim halálos birodalmába.

Ami mindjárt az első pillanatban megtévesztette az embert, az az a hihetetlen tény volt, hogy itt is lehet létezni. És ez az elképesztő tévedés mindvégig a hatalmában tartott. Így jutottam el odáig, hogy álmaim végtelen kalandját elmesélhetem.

Mindaz, ami idáig történt, összefüggően elmondható eseménysor, egy túlvilági kirándulás első fejezete volt. Ami ezután következik, annak nincs története. Egy furcsa, emberi szem számára ismeretlen színekkel szótt, reménytelenül összekuszált álomélet vég nélküli éjszakája kezdődik ekkor.

Olyan világban éltem, ahol a földi mondandók elsikkadtak, a szavak kikoptak, kifordultak értelmükből, az én is kipattant záraiból, ember és ember közt nem volt határ. Mint ott, a vaksötét pincében, úgy tengődünk tovább ezen a reménytelen Szigeten, sűrű levegőtlenységben, egymáshoz préselve fuldokoltunk, az idők végére várva, s ha kezünkben tartottuk is az egyetlen megoldást, dermesztő lenyűgözöttségünkben nem tudtuk a kezünket a szemünk elé emelni. A megoldás számunkra is titok maradt.

Egyéb titok nem volt itt az emberek között. Az egymáshoz lapuló testek érezhették egymás tompa lélegzetvételét, elszoruló életritmusát. Amit mondtál, közpréda volt, és amit nem mondtál, sem maradhatott ismeretlen. A szigetlakók agya egyetlen rejtett, közös gépezetté változva működött, és ekkor már szigetlakóvá hasonultál magad is, mélyen lefojtott gondolataidra tolakodó, hangos válaszok érkeztek.

Egy halálfélelemtől és életirtózástól egybeforrott óriási embertömeg járta itt szédületes vitus-

táncát nappal és éjszaka. Ha izgatott, ütődött szívvel néha kézen fogtál egyet a némák közül, kitépte magát, ki hihette el a jóakaratot? A nyomor és a félelem keserű gyanakvása kivirágzott a sovány arcokon, és ha egy eltűnt, a tovább tengődők szája vigyorra torzult: több jutott nekik a moslékból. E szigetlakók közül sokan emberségüket végképp eldobva a ruhákkal, tépték és marták egymást.

Ott, a lobogó máglya tövében, az élettől borzadva, holtan is élni akart mindenki lázas igyekezettel, elvakultan civódva. Az embertelenül pusztá tájék, a könnyörtelen klíma, a hajszóló gyilkos pribékek soha nem álmodott erőpróbára készítették a tengődő kísérteteket. Érthetetlen testi és lelki szervezet, amely az első pillanatban berendezkedett test és lélek pokoli kínjaira. Úgy alkalmazkodott a fagyhoz és a hőhöz, a rideg magányossághoz és az izzó gyűlölethez, hogy alig érthette baj vagy meglepetés. A süket éjszakában, ha kimentél, és megláttad a mindentől elzáró, végtelen drótokat, a vilány kíméletlen, ragyogó világát és a távoli halottégető örökös lángját, amint a vörhenyes ég fele füstől – behunyta eltempult szemedet, és úgy botorkáltál vissza az ólba, mint aki nem látott semmit. Lelked sötét alvilágába fojtottad a felismerést: halálgyár, tömegsír, eleven temető most már az ott honod, ahonnan aligha van szabadulás. Így, ezzel az öntudatlan tudással bolyongtál a szüntelen halál tüskés karjai között ezután annyi időn át, és üres aggyal, átszellemlült arccal nem néztél, csak föl felé.

Akik nem jártatok e földöntúli tájakon, értsetek ebből: túl az én halálán, az utolsó ítélet borzalmas birodalmában minden lény legyőzi szegény, vézna testét, és túllép kifosztott, vértelen szívében. Ott, ahol égen és földön nem volt más, csak drót és füst és tűz, korom és rongy és dögvész, ahol a síró újszülöttet a rothadó test mellé fektették a targoncára, és élve vitték a máglya tűzébe, ahol az éhségtől meg kellett volna vakulni, és ordítani a szüntelen, olthatatlan fájdalomtól – teremtmények keltek és feküdtek naponta egy képtelen vággyal, egy halhatatlan reménykedéssel: feltámadás.

Az a néhány, ki elemi erővel őrizte magában maradék emberségét, az százszor és ezerszer szorította össze a fogát, nehogy kínzóiba harapjon. Ha semmi nem lett volna, csak a drót, az örök, reménytelen tömegmagány szöges és halálos feszültségű kerítése, akkor is meg kellett volna tébolyulni. Valószínűleg áloméletünk bennem is csak most

kezd valósággá szilárdulni, mióta múlttá vált. A legelőbb jelen sem vetekedhetik ezzel a földöntúli tapasztalattal. Ott, a Szigeten talán csak az első órákban vibráltak még fáradt agyamban tűnt életem elszüllyedt fény-képei. Később sokszor hosszú napokon át kuporogtam a forró porban, s eközben próbáltam felidézni régvolt életem emlékszilánkjait. Van-e nagyobb szegénység, mint amikor az ember elfelejti a fákat és a füveket? E sivár sárszigeten a madár hangja, az anyád arca idegen, távoli emlék, már álomnak sem igaz. A múlt, mint valami levált életkör, amely egy másik, ismeretlen emberé, akinek nem tartozol számadással – egy régen elfelejtett, messzi regény –, föllobbant néha és nyomban kialudt.

Emlékszem egy forró nyárvégi napra, amikor valamennyien a tüzelő földön hevertünk, és nem hallatszott más a levegőben, csak a lüktető testek csattogó éhsége. De hirtelen rekedt, szilaj kiáltás szakította meg a fullasztó némaságot. Szemünket feltépte a rémült meglepetés.

Egy kopasz asszony táncolt végig a Szigeten, kezében lobogtatva levágott hosszú haját. Táncolt és dalolt, úgy, ahogy régvolt költők megénekeltek számára az örület furcsa melódiáit. Az első rémület után mindenre kész, csontig edzett társaim körülfogták a jövevényt. E táncos, eszét vesztett lény durván ingerkedett velük, fülüket húzgálta, és a szemükbe köpött. Jó mulatság volt, mindenki nagyokat kacagott. Akkor az asszony ráfújta kezében lengő sörényére, és a hajfonat lángra kapott. Egy szempillantás sem telt el, tüzet fogott ő maga is, és ott, a szemünk előtt sisteregve pernyévé égett.

A szigetlakók lassan visszafeküdtek a lusta porba. De ereikben tovább bizsergett a fellobbant életvágy, az örült asszony féktelen tánca eszükbe jutatta a mozgás tündéri szabadságát. Tehetetlen kínjukban már akármi jó lett volna, a vak rabszolgamunka is jobb, mint ez a lassan ölő semmittevés.

Másnap teljesült ez is. Zuhogó esőre ébredtünk, a tenger megáradt körülöttünk, és a dagadó, hőmpölygő víz elárasztotta utainkat. Valami ördögi vihar átszakította a gátakat ezen az éjszakán. Az ég pedig megmentett az unalomtól.

Hosszú sorokban álltunk az utakon, és mertük vödörszám a vizet. Aki megtöltötte vödörét a sárga, szennyes lével, lement a partra, és visszaöntötte a tengerbe. Közben szüntelenül szakadt a sáros eső. Sűrű, fekete függönyén át nem láthattuk egymás arcát. Ez volt a szerencse.

Kilencvenkét napig mertük a vizet szakadatlanul. Mellünket fojtogatta az égi és földi tenger. Bordáink között tüdönkbe szivárgott a jéghideg víz. Térdig álltunk az iszapos, híg, ellenséges elemekben, és tagjainkat már-már föld alá húzta az ólom.

A kilencvenharmadik hajnalon kisütött a nap. Egy pillanatig sem tartott, és a vizek nyomtalanul elpárologtak. Azt hittük, meg vagyunk mentve.

Ott hevertünk, kuporogtunk megint az ólak piszkos falai mellett. Újra feltárult előttünk a mérhetetlen ketrec kietlen tája. Sivatagvilágunk egyetlen örökös színjátékát a ragyogó égbolt varázsolta fölénk kék és piros felhőivel, és föl-alá hullámszórt szemünkben a reménytelenül kelő és lebukó napkorong s a tréfás, táncoló csillagrendszer gyémántos és otthonos göncöljeivel. Volt hajnal, amikor már ezt sem hittem, és volt éjszaka, amikor szívembe nyilalltak a hamisan hunyorgó csillagok: ez az ég nincs is, ez az éj nincs is, csak csillagtalan, virradattalan örök sötétség, amelyben mindigre elszüllyedt a világ. Útjelzőnk már csak egy volt a vöröslő fenti tájékon: a halottégető szüntelen lobogó lángja.

Ami e Szigeten volt emberlétünket, a étellel és önmagunkkal, illetve környezetünkkel szembeni magatartásunkat illetve, a teljes talajtalanság legbiztosabb talaján álltunk. Nem volt sem kötelesség, sem felelősség. Ők gondolkoztak helyettünk, a pribékek, nem volt gond, gondolat, cél, szemrehányás. Láthatatlan szivattyúkkal elvonták körülöttünk az életet, s mindaz, ami létfeltétel lehetett volna egy ember számára, hiányzott.

És még ezen a reménytelen, hontalan tájon is föl-fölszikkrazott a merészebbekben valami távoli vágya a múltnak, valami forró várakozás a jövő felé. Néha rajtakaptam magam, hogy – mint valami kedves hazai házban – mosollyal fogadom az érkezőket, kezet nyújtok a távozóknak. A folyamatosan áramló újoncok szemében ott szorong a félelmes kérdés: ki lehet itt bírni? Élő halottak, akik félnek a pusztulástól. Lúdbőrös, kopasz fejük lecsügged, és sandán pislognak vissza rám, a görcsös és hazug biztatóra.

A búcsúzóik még egyszer visszafordulnak a kapu kísérteties reflektorfényében, és már majdnem mindegy nekik, hová. Ott nincs választás, a sors szélsője majd eldönti, mi vár a távozóra.

Ami szegény, meggyötört testi létezésünket illeti, minden lépésünkkel a bizonytalanság sással és békalencsével borított ingoványain táncoltunk. Volt

nap, amikor nagy, szárnyas sült halak úsztak a közös, kopott vályúban, máskor a csalánt meg az elhajított csutkákat kapartuk ki a földből, hogy el ne veszítsen a kopogó éhség. Sohasem tudtuk, ki vagy mi játssza velünk ördögi játékait. Voltak, akik óriási kerek cipókkal indultak útnak, sárga akác-mézest csorgatva fehér kenyerekre, és még azon az éjszakán a füstbe mentek. Előfordult, hogy minden ok nélkül vad vérebekekkel hajtottak végig minket a Szigeten, egészen a nagy kapuig, és mikor odaértünk, a hatalmas, szöges vaskapu kifordult sarkából, és egyet-kettőt agyonütött közülünk. Azután visszatérhettünk vacsoránkhoz.

Sem az ösztön, sem az értelem nem talált kiutat. Úgy tűnt, mintha egy fordított világba kerültünk volna, de lassanként kiderült, hogy ez a világ még csak nem is fordított. A csúfondáros furfang, a hazug szemfényvesztés, a következetes kiszámíthatatlanság útvesztőjében jártunk.

Egy reggel sístergő, félelmes zúgás verte fel mélyvilágunk iszonyú csendjét. Hatalmas Denevér jelent meg a Sziget fölött. Feszülő fekete bőrszárnyaival lomhán csapkodni kezdett a magasban, azután elsötétedett körülöttünk a világ. A Denevérgép leszállt a Szigetre, és mérföldes szárnyaival beborított mindent. A suhogó vak éjszakában lélegzetviesszafojtva figyeltünk.

Valahonnan a kapu felől, ahol a szörny feje lehetett, kattanás hallatszott. Egy utas szállott-e ki e szédületes szülemény fejéből, vagy csupán egy gyilkos gondolat? – nem tudta senki.

Szájunkat betömtük sárral, és fülünkre óriási tölcésereket aggattunk, hogy meghalljunk minden lélegzetnyi neszt. Lépések közeledtek a kapu felől. Mi ólaink falához lapulva, szinte egygyé váltunk az élettelen, korhadt deszkákkal. Beledermedtünk a vaksötét hallgatásba.

A könnyed, táncos léptek elhaladtak mellettünk, és nekem még ma is úgy rémlik, mintha valaki halcan nászindulót füttyörészett volna. A könnyű léptek egyre távolodtak, s már csak egy ajtó csikorogt valahol: az idegen szörnyeteg idegen utasa az egyiptomi sötétségben is megtalálta azt az ólat, ahol dolgozott. Azt beszélték, hogy a szeme világított, de erről senki nem tudott semmi szavahihetőt mondani. Azok, akiket a rejtelmes, táncos léptű Szigetkirály meglátogatott, nem szerepelhettek tanúként az utólagos számonkérésnél. Nagy részüket még azon az éjszakán elvitte a rengő szárnyú Denevér. A többieknek a rémület mindörökké esztét vette.

Egyetlen bátor ápolónő próbálkozott sokáig azzal, hogy a valóságot szavakba foglalja. De ez a nő már olyan régi lakója volt a Szigetnek, hogy mint oly sokaknak, neki is csak egyes makogó hangok jöttek ki béna torkán. A jelekből, amelyeknek segítségével hírt adott nekünk a rettegett Idegenről, megérteni véltem, hogy e szépséges Csodadoktor, mindnyájunk gondos háziiorvosa, mosolygó arccal csokoládét adott egy hároméves kisfiúnak, mielőtt ingét letépvé róla, meztelenül a gépszörny hátára dobta.

Amikor a fekete Denevér felszállt a magasba, és újra megvirradt fölöttünk, óriási erőfeszítéssel fejtettük le magunkat az ólak faláról. Vaksin hunyorgó szemmel, kezünkből ellenzőt csinálva, bámultunk az égre. A szörnyeteg ekkor már egészen kicsi volt, és távoli, fémes csillogása nem sejtetett semmit abból a gonosz, sötét árnyakkal népes világból, ahová való volt. De potroha megnyílt egy pillanatra, és belőle nagy ívben kilendült egy női test. Mindnyájan önkéntelenül félreugrottunk, hogy helyet adjunk az érkezőnek. Egy másodperccel később alaktalan húscsomó hevert a lábainknál. Arcunkra langyos vér fröccsent. Ezt az esetet még ma sem értem: akkor láttam először halottat meghalni. Ezentúl némán rettegtük a vissza-visszatérő, éjbe borító Denevért.

Másnap újabb esemény hozta lázba a szigetlakókat. Talán ünneplésére az elmúlt napnak vagy jószágos vigaszul, hogy felejtünk, jótevőink hangversenyt rendeztek a szórakoztatásunkra. Az erre a célra már régen kiszemelt, és külön, finom válogatott ételekkel táplált zenei tehetségek hófehér ruhában, fejükön csodálatos, ismeretlen virágok koszorújával álltak fel körben a Sziget közepén, az ólak által határolt kör alakú téren. Vidám kis dalokat, szívpepszdító keringőket és közkedvelt operaáriákat hallhattunk ezen a páratlan hangversenyen. Társaim körben guggoltak a földön, és meghatottságukban orrukat fújták, zsebükben hiányában ruhaként viselt rongyaikba.

Volt egy úszómedence is a kapu közelében, forró napokon talán akadtak, akik abban hűsítették égő tagjaikat, de valaki egy alkalommal hatalmas varangyot pillantott meg a víz fenekén. Attól fogva senki sem mert a medencébe lépni.

Ez volt a legnagyobb baj, ez az átkozott forróság. A nyáron érkezők homlokáról patakokban folyt a verejték, miközben szomjúságtól gyötrődve kinn térdeltek a Téren. Mert ez volt a szokás. Az

új csoportoknak sokszor két-három hétig is várniuk kellett ott kinn a tüzelő napon, amíg érdemeikké váltak a végleges letelepedésre. A dolgoknak ezt a részét kínzó volt nézni is, és bár hétszeres tilalom tartott vissza attól, hogy jövevények közelébe kerüljünk, egyszer sikerült egy vödör vizet szerezve hozzájuk osonnom. Iszonyú dördülés rázta meg a levegőt, a vödör kiesett a kezemből, és mellettem lecsapott valahol egy ágyúgolyó. Az vitte el a másik fületem.

Másnap megint megpróbálkoztam. Sikerült is eljutnom a térdeplőkhöz vödörrel, és odanyújtottam a jéghideg folyadékot. Néhány korty után valaki kiugrott a csoportból, és vadul arcul ütött. Talán sós volt a víz, amit életem kockázatásával odahurcoltam, talán sós volt, lehet, a tenger vize volt – de ez a jövevény alighanem azt hitte, mérget itatok vele. Megértettem, hogy három hét elegendő ahhoz, hogy az emberi lélek akklimatizálódjék az embertelen tájék légköréhez. Jót tennél vagy rosszat – a víz vérré válik kezünk között.

A cselekvésnek e reménytelen éveitől ismét hosszú évtizedek következtek, amikor nem csináltam semmit. Végleg bezárkóztam testem áttörhetetlen börtönébe, és hónapszám heverésztem a meddő földön. Áldott humorom hosszú időre cserbenhagyott, és bensőm üres kamráin kopogtattam, mindinkább hiába.

A szűkös dróthatárok között a végtelen vágva kísértett. Az a néhány szó, ami még megmaradt számunkra az emberi nyelv gazdag kincseiből, tökéletesen tükrözte reménytelen magányosságunkat. Ebből az időből már nem emlékszem egyetlen párbeszédre sem, nem volt mit mondani többé.

Próbáltam kiszakítani magam abból a bénító fizikai és gondolatláncból, amelybe kényszerűen ékelve voltam. Aki mindig a közösségben való feloldódásra vágytam, most mindenképpen el akartam volna tépni magam attól az ezerfejű hidrától, amely helyettem gondolkodott.

Fölbukkan előttem egy esti népszámlálás. Ez volt talán a legrosszabb, amit az ördögi hatalom kieszelt számunkra. Váratlan füttyszóra a Sziget minden zugából összefutottak a riadt tömegek, nyomukban a hajszólo, véres szájú kopókkal. (Ezekről a kopókról meg kell jegyezni, hogy emberfejük volt, és már ittlétem első napjaiban felismertem, hogy közülünk valók. Idehurcolt emberek voltak, akik lassan-lassan korcsosultak itt állatokká, és kiszolgálva e mélyvilági rendet, ellenünk szegődtek.

Ütlegek, rúgások és veszett marások, amiket rajtunk ejtettek, hizlalták őket fekete bundájú, kegyetlen vérszopókká.)

Amikor mindenki együtt volt, fel kellett állni tömött, merev, katonás sorokban – és várni. Várni, hogy este legyen, hogy hajnal legyen, várni, hogy tavasz legyen, nem tudom már, mire, talán a feltámadásra. Néha heteken, hónapokon át álltunk egy helyben. Azt hittük, a tagjaink leszakadnak, a gerincünk kettétörik, nappal azt hittük, elégünk, éjjel az hittük, megfagyunk, és amikor csontig áthatott az eső, úgy éreztük, elsatnyult testünk szétmállik a bomlasztó vízben. Hónapokig álltunk vagy térdeltünk egy helyben, és nyomát sem láttuk kínozóinknak, csak tudtuk, hogy nincs menekvés.

S ha valaki mégis kiutat keresett a végleges megsemmisülés felé, hiába, erre sem volt mód. Mindenki tudta, hogy a szöges drótkerítésben, ami körülvesz bennünket, magasfeszültségű áram vibrál. Ezt jelezték az éjjel-nappal szakadatlanul ragyogó ívlámpák. Láttam egyszer egyik társamat, amint irtózatossággal felrántva magát a földről, odavánszorgott a dróthoz. Végképp nem remélve már semmit, kínba torzult arccal emelte fel sovány karjait, és két kézzel megragadta a szöges drótkerítést. Abban a szempillantásban az ívlámpák kialudtak. Társam vérző kezekkel elvörösödött arcához kapott, és elkullogott lesütött fejjel.

És láttam egy asszonyt, aki magzatát hordozva jól tudta, hogy egy közeli napon érte jön a zúgószárnyú Denevér. Másként készült távozni, hogy megelőzze a rettegett szörnyet. Egy horgot vetett át a dróton, és felakasztotta magát. A villany nem aludt ki, az asszony nem égett el, nem fulladt meg, hanem elgyötört, kalimpáló mozdulatokkal addig úszott a levegőben, amíg egy alkalommal a Denevér el nem ragadta.

Szavaim már nem tudják követni zsúfolt, összevissza fonódott emlékeimet. Arról a népszámlálásról akartam beszélni, amikor időtlen álldogálás közben végleg megfogalmazódott bennem a szomjas kívánság: kiszakadni ebből a fullasztó tömegmagányból, amellyel boldogtalan társaim akarva-nem akarva hozzám kötődnek. Lerázni az eleven, fojtogató súlyokat, s elfutni a messze partra, csak egy napra, csak egy órára embernek lenni megint, külön léttel, külön aggyal, külön akarattal. Ennyi is elég lett volna a szabadságból.

És ekkor jött az, ami idejekorán mindnyájunk számára megoldás lehetett volna. Egy napon, amint

ott hevertem az ól tövében, soha nem hallott dörrenés rázta meg a levegőt. Egy óriási, ragyogó meteor fúródott mellettem a földbe. Hatalmas ereje magával rántott, átsodort az ellaposodott földgolyó minden gomolygó rétegén. A súlyos humusz nem nyomott agyon, a mérges gázok nem fojtottak meg, az izzó láva meg nem égetett – a roppant sodrású meteor átragadott minden veszedelmen és hirtelen megvirradt a fejem fölött.

Ott álltam a szülői háznál.

Láttam egy asszonyt, aki eszeveszetten zokogott. Megpróbáltam a gyermeke lenni. Feltörő szavaim lepattantak a falakról, mint a vakolat és az egész ház visszhangzott halott apám lépteitől.

1945. július

UTÓSZÓ

1994

A hosszú közös álom kopár képeim még átsüt a szenvedés fojtott pátosza. Felébredve végül megláttuk egymás szemében azt a borzalmas, nem hitt valót, amelyből oly sokunk nem tudott kimenekülni. A füstfelhők nem képesek emlékké kövesedni. Auschwitzból feltámadni pedig csak a nyelvben lehet. Az egyetlen csoda a megszólalás erejében van. Vagy nem Dávid mondja-e a jóbi gyötrelmeket követően: „Napnak nap mond beszédet: éjnek éj ad jelentést.”

Hollandus facipő
vaksorsban kocogok
két kezem mint a kő
két holland facipő
mezítláb indulok
a nagyhalál elé
aztán átfordulás
a nyújtón jobb irányt
előttem még az ég
alattam még a föld
kopasztott félelem
egy maszkot félreránt
tengerzöld réteken
hullámszó énekem
haj fényes verkliszó
örökös búcsúzó
majd minden pénteken
majd minden szombaton
tánra kel jöttödön
két faláb mint a kő
kíntornász félidő
Aztán a vízözön
és minden újra nő